فترەت

نەحۋ

ئیکینچی کیتەب

3 نچی باسما

ئۆزبەکستەن د...
سامارقاند -

فىترەت

ئوزبېك تىلى قاعدەلارى
توغرىسىدا بىر تەجرىبە

نەحۋ

ئىككىنچى كىتاب

3 نچى باسما

1963 ГБ УзССР
26638
N 20802/0
Пкy 201

ئوزبېكستان دەۋلەت نەشرىياتى
سامارقاند 1927-يىل تاشكەنت

ئوزبېکستان مەتبەعە ئیشلەری ترېستینیڭ 1 نچی مەتبەعەسی
تاشکەنت-1027 یل

Типо-Литография № 1 Узполиграфтриста
Заказ № 1024

Ташокрлит 280 Тираж 7,000

ئوقوغوچیلارغا.

قولنگزداغی بو کتابچه «ئوزبېکچه نهحو»... توغریسی، ئوزبېك نهحوی توغریسدا مېنك بیر «تهجریبه»مدیر. «ئوزبېك تلی قاعدهلاری توغریسدا بیر تهجریبه» مېنك ئیکنچی کتابیمدیر.

بز، تل قاعدهلاری ههم ئونك ئاتامالاری (ئیستلاحلار) توغریسدا ئیشلهشنك ههلی بیرنچی پهیتده یاشایمز. شونك ئوچون تلمزنك قاعدهلارینی بوتونلهی مایدانغا قویوب ئاتامالارینی ثابت بیر حالغا کېلتره ئالغانمز یوق. بو توغریدا تل موعهللملهرمز ئارا بیرلهشکهن بیر یول ههنوز یوقدیر. یهگی باشلانغان ئیشلهرنك هه[illegible]ده ههم شو حالنی کورمهی چارا یوقدیر. تلمزنك بوتون قاعدهلارینی ئانیقلا[illegible]، ئاتامالارینی مایدانغا قویماق ئوچون یهنه بیر ئاز تریشمهگمز، بیربیرمزگه کومهك قیلیشمز لازم.

مېن بو تهجریبهمنی یازغاندا ههم تاشکېنت تل موعهللملیگی بیلهن مهشهور بولغان ئورتاقلاریم بیلهن ئاڭلاشماقا، کېلیشمهککه تریشدم. شوندهی بولسا ههم، شو تهجریبهمده «ئولهرنك فکرلهرینگه توغری کېلمهگهن ئورونلار یوقدیر»-دهب داعوا قیلا ئالمایمان، ئیحتمال باردیر. ئیحتمال کوبدیرده. بز یهنه تهجریبهمزنی داوام ئېتهدیر رهمز؛ یهنه ئیشلهیمز. بوتون ئوزبېك موعهللملهرینگه تل تېکشیریش ئوچون رههبهر بولارلیق کتابلهرمز ئهندی بارلیققا چیققان: ههیئهت ئاتامندان یازیلغان تل سابا-قلاری، شارهسولنك تل قاعدهلاری، مېنكده کیچیك تهجریبهلهریم. ئیشانامان-کی بوتون ئوزبېك موعهللم، موحهررلهری بوندان کېین تلمزنی تېکشیرهرلهر. بزنك کتابلهرمزنی موحاکهمه قیلیب ئوقورلار. بونلهرده قاعدهلار، ئاتامالار، ئوسوللار توغریسدا فکر یورگزهرلهر؛ فکرلهرینی بزلهرگه ههم یازارلار. بزلهر ئولهرنك فکرلهری ئوزره یهنه ئیشلهرمز؛ یهنه تریشهمز، مهنه ئوندان کېین تلمزنك قاعدهلاری، ئاتامالاری توغریسدا فایدالی بیر «ئیش» کورینگهن بولادیر، مهنه ئوندان کېین تلمزنك قاعدهلاری، ئاتامالاری ثابت بیر حالغا قویولغان بولادیر.

فیترهت

گەپ

سوزنڭ نىمە ئىكەنى، نىچە تۈرلى بولغانى، قانداي قوشىمچالار ئالىب، قانداي ئوزگەرىشلەرگە ئۈچرەگەنىنى سەرىفدە كوردىك. بىر فىكرنى بىر كىشىگە بىلدىرمەك ئۈچۈن سوزلەرنى يىغىب بىر يىرگە باغلاب ئەيتەمز. بۇ ئەيتكەنىمز «گەپ» بولادىر. «مىن كىتەب ئالدىم» دىگەندە گەپىمز ئۈچ سوزدەن ياسالغان؛ «سىن بۇ كۈن تىز كىلدىڭ»، دىگەندە بىش سوزدەن ياسالغاندىر.

دىمەك: بىر فىكر، بىر نوي ئاڭلاتقوچى سوز قوشىمى بىر گەپ بولادىر.

بىر تىلدە بولغان گەپنىڭ تۈرلەرى، ياسالىشى، هەم گەپدەگى سوزلەر توغرىسىدا مەعلۇمەت شۇ تىلنىڭ نەحۋىدە كورىلەدىر.

قىسىرلاغان قىر ئاشار.
بوزچى بىل-باققا يالچىماس.
مۇللە بىلگەنىن ئوقۇر.
ئىكى قوچقار كەللەسى بىر قازاندا قايناماس.
ئولگەن كىلمەس.
ئۈچكەن يانماس-دىگەنىمزدەگى ئالتى «سوز قوشىمى»نىڭ هەر بىرى بىر گەپدىر.

تۈرىش بىلگىلەرى

سوزلەرنى توپلاب بىر بىرىگە بەيلەب «گەپ» تۈزىشدە، «نوي» ئۈلاي ئاڭلاشىلسىن دىب تۈرلى بىلگىلەر ئىشلەتىلەدىر.

بۇلەرنىڭ ھەممەسىگە، بىردەن، «تۇرىش بىلگىلەرى» يا سادداچا «تۇرىشلار» دىيىلەدىر. تۇرىش بىلگىلەرىدەن قايسى بىرتەسىنى گەپنىڭ قايسى بولەكىدەن سوڭ قويىلىشى توغرىسىدا ھەر بىرىنىڭ ئوز ئورنىدا مەعلۇمەت بىرىلگۇسىدىر. بۇندە ھەممەسىنى بىر قاتاردان كورىب ئوتىشىمىز كىرەك:

1 — «نۇقتا» (.) دىر. بۇنگە كىلگەچ ئوقۇغۇچىنىڭ توقتاشى لازىم.

2 — «بىر تىنىش» بىلگىسى (؛) دىر. بۇنگە كىلگەچ ئوقۇغۇچى توقتامايدىر؛ بىراق گەپدەگى سوزلەرنىڭ مۇنەسەبەتلەرى بۇزىلماسىن ئوچۇن بىر نەفەس ئالىش (بىر تىنىش) ۋاقتى تۇرىب ئوتەدىر.

3 — «يارىم تىنىش» بىلگىسى (،) دىر. بۇنگە كىلگەچ ئوقۇغۇچى يارىم تىنىش ۋاقتى تۇرىب ئوتەدىر.

4 — سوراش بىلگىسى (؟) دىر.

5 — ئۈندەش بىلگىسى (!) دىر.

6 — قوش نۇقتا (:) دىر.

7 — تىرناقلار (« ») دىر.

8 — يايلار ( ) دىر.

9 — تورتكۇل يايلار [ ] دىر.

10 — ئۇلكەن يايلار { } دىر.

11 — چىزىق (—) دىر.

12 — نۇقتالار (.....) دىر.

باش سوزلەر

كىرىسىم، ئۇرگە

1 — قۇشلار باغچادا ئىرتەلەب...

2 — چولپان ياقىندا ياخشى بىر شىعىر...